

Національні та міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у Балканських державах

Ольга Шаран, Львівський національний університет ім. Івана Франка

У статті вперше визначено та розкрито суть національних і міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму, що були застосовані у Балканських державах, зокрема у Сербії, Хорватії та Боснії і Герцеговині. До національних механізмів протидії належать правові, фінансові, адміністративні, інформаційні механізми, а до міжнародно-політичних – міжнародно-правові механізми, механізм визнання або невизнання незалежності нових держав, міжнародні фінансово-економічні інструменти. Проаналізовано динаміку найважливіших подій, які відбувалися на Балканах після розпаду Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія, зокрема під час війни за незалежність Хорватії 1991–1995 рр., війни у Боснії і Герцеговині 1992–1995 рр. та впродовж боротьби Косово за незалежність від Сербії. Зазначимо, що відродження сепаратистських настроїв і рухів на Балканському півострові розпочалося внаслідок повалення комуністичних режимів та посилення відцентрових тенденцій у Центрально-Східній Європі у 90-х рр. XX ст. Процес розпаду СФРЮ супроводжувався напруженням та міжетнічною недовірою, які стали однією з причин початку громадянських війн у Хорватії та Боснії і Герцеговині. Також проаналізовано концепцію «Великої Албанії», яка передбачає возз'єднання усіх територій, де проживає албанський етнос. До складу «Великої Албанії» має бути приєднано окремі регіони Македонії, Чорногорії, область Епір в Греції та Косово. Розглянуто досвід протидії сепаратизму Сербії, Хорватії та Боснії і Герцеговини, можливості його використання в Україні та інших країнах, де панують сепаратистські настрої, для уникнення людських жертв, збереження територіальної цілісності та непорушності кордонів.

Ключові слова: сепаратизм; Балкани; Косово; округ Брчко; Республіка Сербська; Сербська Республіка Країна; Хорватська Республіка Герцег-Босна; «Велика Албанія»

National and international political mechanisms of suppression of separatism in the Balkan states

Olha Sharan, Ivan Franko National University of Lviv

The article firstly identifies and reveals the essence of national and international political mechanisms of suppression of separatism that have been applied in the Balkan states, in particular, in Serbia, Croatia and Bosnia and Herzegovina. The national mechanisms of suppression of separatism include legal, financial, administrative, information mechanisms, and among the international political mechanisms are international legal mechanisms, the mechanism of recognition or non-recognition of the independence of new states, international financial and economic instruments. The study showed the dynamics of the most important events that took place in the Balkans after the collapse of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, in particular during the Croatian War of Independence in 1991-1995, the Bosnian War in 1992–1995, and during Kosovo's struggle for independence from Serbia. The revival of separatist movements in the Balkan Peninsula began as a result of the overthrow of the communist regimes and the strengthening of centrifugal tendencies in Central and Eastern Europe in the 90's of the twentieth century. The interethnic distrust and constant tension became one of the reasons for the beginning of the civil wars in Croatia and Bosnia and Herzegovina after the collapse of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. Moreover, the article characterized the concept of «Great Albania», which involves the reunification of all the territories where the Albanian ethnic group lives. Several regions of Macedonia, Montenegro, the Epirus region in Greece and Kosovo should be part of the «Greater Albania». Furthermore, the study considers the experience of suppression of separatism of Serbia, Croatia and Bosnia and Herzegovina, the possibility of its use in Ukraine and other countries where separatist tendencies dominate, in order to avoid human victims, preserve territorial integrity and inviolability of borders. Consequently, separatism is a dangerous phenomenon that contains an enormous threat to the national security and territorial integrity, since it is related to the change of borders of the existing states and creation of the new countries on the political map of the world.

Keywords: separatism; the Balkans; Kosovo; Brčko District; Republika Srpska; Republic of Serbian Krajina; Croatian Republic of Herzeg-Bosnia; «Greater Albania»

Национальные и международно-политические механизмы противодействия сепаратизму в Балканских государствах

Ольга Шаран, Львовский государственный университет имени Ивана Франка

В статье впервые определена и раскрыта суть национальных и международно-политических механизмов противодействия сепаратизму, которые были применены в Балканских государствах, в частности в Сербии, Хорватии и Боснии и Герцеговине. К национальным механизмам противодействия принадлежат правовые, финансовые, административные, информационные механизмы, а к международно-политическим – международно-правовые механизмы, механизм признания или непризнания независимости новых государств, международные финансово-экономические инструменты. Проанализирована динамика важнейших событий, которые происходили на Балканах после распада Социалистической Федеративной Республики Югославия, в частности во время войны за независимость Хорватии 1991–1995 гг., войны в Боснии и Герцеговине 1992–1995 гг. и в течение борьбы Косово за независимость от Сербии. Отметим, что возрождение сепаратистских настроений и движений на Балканском полуострове началось в результате свержения коммунистических режимов и усиления центробежных тенденций в Центрально-Восточной Европе в 90-х гг. XX в. Процесс распада СФРЮ сопровождался напряжением и межэтническим недоверием, которые стали одной из причин начала гражданских войн в Хорватии и Боснии и Герцеговине. Также проанализирована концепция «Великой Албании», которая предусматривает воссоединение всех территорий, где проживает албанский этнос. В состав «Великой Албании» должны войти отдельные регионы Македонии, Черногории, область Эпир в Греции и Косово. Рассмотрен опыт противодействия сепаратизму Сербии, Хорватии и Боснии и Герцеговины, возможности его использования в Украине и других странах, где господствуют сепаратистские настроения, во избежание человеческих жертв, сохранение территориальной целостности и нерушимости границ.

Ключевые слова: сепаратизм; Балканы; Косово; округ Брчко; Республика Сербская; Сербская Республика Страна; Хорватская Республика Герцег-Босна; «Великая Албания»

Постановка проблеми.

Наприкінці XX ст. загострення міжетнічних та міжрелігійних суперечностей спричинило відродження сепаратистських рухів у Балканських державах, насамперед у колишній Югославії. Посилення відцентрових тенденцій на Балканах розпочалося після повалення комуністичних режимів у Європі та розпаду біполярної системи міжнародних відносин, внаслідок чого й утворилася низка незалежних держав. Після виборів 25 червня 1990 р. на політичній карті світу з'явилася суверенна Словенія та Хорватія. Македонія проголосила незалежність 17 вересня 1991 р., та Боснія і Герцеговина – 15 жовтня 1991 р. Союзна Республіка Югославія припинила своє існування зі здобуттям незалежності Черногорією 3 червня 2006 р. Загалом протягом усього процесу розпаду Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія (СФРЮ) у союзних республіках панувало напруження та міжетнічна недовіра, що значною мірою спровокувало громадянську війну у Хорватії та Боснії і Герцеговині. Збройний конфлікт на Балканах поч. 90-х рр. минулого століття виявився справжньою гуманітарною катастрофою для місцевого населення та загрозою національній безпеці сусідніх держав [1]. Варто

зазначити, що дезінтеграційні процеси на Балканському півострові, які розпочалися майже три десятиріччя тому, не завершилися до сьогодні.

Аналіз досліджень і публікацій.

Вітчизняні науковці чимало уваги приділяли дослідженню різноманітних аспектів сепаратизму, зокрема його проявам у Балканських державах. Значний внесок у вивчення цієї проблематики зробили О. Балдинюк, А. Гуменюк, В. Дівак, О. Каравайцева, Р. Ключник, К. Мурза, О. Ревуцька, Н. Стрельчук та ін. Зокрема, В. Забара цікавиться міжнаціональним конфліктом у Боснії і Герцеговині та міжнародним арбітражем щодо статусу округу Брчко. Осмислення причин сепаратизму у Косово знайшло своє відображення у працях О. Павленко. Міжнародний досвід боротьби із сепаратизмом висвітили у своїх працях К. Войтовський, С. Дрьомов, А. Місюра та О. Резнікова. Вони проаналізували ефективність застосування окремих способів протидії сепаратизму у різних державах.

Серед зарубіжних вчених сепаратизм на Балканському півострові досліджували К. Анкерсен, Дж. Арматта, А. Бельйо, Є. Покалова, В. Сотірович, Н. Чомські та ін. У своїх працях проблему відновлення миру у Боснії і Герцеговині проаналізували С. Каплер та С. Рамет.

Хорватський сепаратизм вивчали С. Трифкович та С. Малесевич. Зазначимо, що незважаючи на значну кількість праць, у яких висвітлено проблематику сепаратизму у вітчизняному та зарубіжному політологічному дискурсі, досі не приділено достатньої уваги механізмам протидії цьому явищу у Балканських державах. Тому дослідження вищезазначеної теми потребують глибшого аналізу.

Метою дослідження є розкриття суті національних та міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму у Балканських державах, зокрема у Сербії, Хорватії та Боснії і Герцеговині.

Виклад основного матеріалу.

Внутрішньодержавні конфлікти на Балканах 90-х рр. XX ст. були надзвичайно небезпечними насамперед через характерну для них жорстокість, етнічні чистки, систематичне порушення норм гуманітарного права та інші злочини проти людства. На Балканському півострові конфліктогенні зони виникли у Косово, колишній автономії на території Республіки Сербія, Боснії і Герцеговині та Хорватії.

З метою протидії сепаратизму у досліджуваному регіоні було застосовано низку міжнародно-політичних та національних механізмів протидії цьому явищу. На нашу думку, міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму слід розглядати як систему послідовних дій і запобіжних заходів суб'єктів міжнародної політики, спрямованих на попередження розгортання сепаратистських рухів та боротьбу із сепаратизмом у різних формах і проявах. Національні механізми протидії сепаратизму варто трактувати як комплекс цілеспрямованих заходів держави з метою запобігання поширенню сепаратистських настроїв, боротьби з проявами сепаратизму в окремих регіонах країни [7].

Ми переконані, що класифікувати національні механізми протидії сепаратизму, які були застосовані у Балканських державах, можна наступним чином: силові, правові, фінансові, адміністративно-управлінські, інформаційні механізми. До міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму на Балканах належить міжнародно-правовий механізм, механізм визнання або невизнання незалежності новоутвореної держави, механізм залучення миротворчих сил ООН та сил НАТО, міжнародний адміністративний механізм, міжнародні фінансово-економічні інструменти.

Сербія. На сучасному етапі Косово є частково визнаною державою, колишньою сербською

провінцією, яка в односторонньому порядку проголосила незалежність 17 лютого 2008 р. Основними чинниками, які спричинили появу сепаратизму серед косоварів, були: ідея національної ідентичності албанців, історичне минуле території, початок трансформаційних процесів після розпаду СРСР та розпад СФРЮ [8].

З XII ст. Косово входило в середньовічну Сербську державу, а після битви сербів з турками в 1389 р. цей край став символом сербського опору турецькому завоюванню. Щоб виправдати свої сьгоднішні позиції, сторони конфлікту активно експлуатують власну національну історію як ідеологічний інструмент. До приходу слов'ян на Балкани в XI–XII ст. на території сучасної Сербії проживали романізовані іллірійці, нащадками яких вважають себе албанці. Іншими словами, історичні претензії косоварів на Косово можуть виявитися не менш обґрунтованими, ніж сербів. Сербі стали меншиною в Косово після того, як турки знищили місцеве населення декількох сусідніх провінцій, вони переселилися на родючі землі, що пустували (сучасна Воеводина). А гористу місцевість Косово заселили албанці, які після османського завоювання прийняли іслам, що дало підставу сербам ідентифікувати їх з турками.

Національні механізми протидії сепаратизму у Сербії. На керівництво сербської держави випала нелегка доля – повернути під державний суверенітет провінції Косово та протидіяти тим акторам міжнародних відносин, які всіляко допомагають частково визнаній республіці утвердитися у статусі повноправного гравця світової політики.

Правові механізми протидії сепаратизму. Сербія не визнає одностороннього проголошення незалежності Косово та не планує цього робити у майбутньому. У 2008 р. Воїслав Коштуніца, тодішній прем'єр-міністр Сербії, заявив, що його країна боротиметься мирним шляхом за існування Косово на правах автономії у складі Сербії. Зважаючи на плани Сербії вступити до Європейського Союзу, у серпні 2011 р. Белграду довелося відмовитися від ідеї вимоги створення сербської автономії у Косово. І згодом, 3 грудня 2011 р., Сербія та Косово підписали угоду про спільний контроль у прикордонній зоні [5]. За посередництва ЄС неодноразово відбувалися переговори між Белградом та Приштиною. Зокрема, у квітні 2013 р. сторони домовилися про ступінь автономії Північного Косово й у 2015 р. цьому району надали ще більше повноважень.

Як бачимо, у відносинах між Сербією та Косово відбулися помітні зрушення, хоча Белград і надалі відмовляється визнавати незалежність Косово. Сербія чекає на початок переговорів про приєднання до ЄС та про асоціацію з Косово. Але цілком розуміло, що ніхто в Європейській Союз не дозволить прийняти «другий Кіпр» – тобто, країну без чітко визначених кордонів.

Лідери Югославії, насамперед Йосип Броз Тіто та Слободан Мілошевич, славилися своєю одіозністю, жорстокістю та непередбачуваністю, тому застосування силових механізмів протидії сепаратизму у Сербії не слід вважати випадковим. У 90-х рр. ХХ ст. С. Мілошевича двічі обирали президентом Сербії та впродовж одного терміну він був на посту президента Югославії. У відповідь на етнічні чистки сербів, які здійснювала «Армія звільнення Косово», Мілошевич закликав югославських солдатів вбивати косоварів, змушувати їх покидати свої домівки. Крім того, з метою реалізації ідеї «Великої Сербії» президент Сербії надавав підтримку хорватським сербам у Республіці Сербська Країна та боснійським сербам у Республіці Сербській, зокрема, мова йде про постачання зброї. Однак, політика С. Мілошевича не була послідовною та виваженою, адже президент Сербії не зміг повернути контроль над Косово, й тисячам сербів довелося покинути рідний край. Він прагнув зберегти свою репутацію незаплямованою та не втратити владу у Югославії, тому одночасно вів переговори зі Сполученими Штатами та Росією, щоб звільнитися від економічних санкцій Заходу та налагодити дружні відносини з Кремлем [9]. Хоча Мілошевича не даремно вважають геніальним політиком свого часу, йому не вдалося уникнути участі у Міжнародному трибуналі для колишньої Югославії, на якому судили осіб, винних у вчиненні злочинів проти людства у Сербії, Хорватії та Боснії і Герцеговині.

Міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у Сербії. Світова спільнота була змушена втрутитися у конфлікт у Косово, адже Сербії не вдалося нормалізувати ситуацію в регіоні, й жорстокі репресії з боку центральної влади лише погіршували відносини між сербами та косоварами. Саме тому з метою встановлення миру та стабільності на Балканах, ООН, НАТО та найвпливовіші держави того часу застосували низку міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму, зокрема механізм визнання або невизнання незалежності Косово, механізм залучення миротворчих сил ООН та сил НАТО,

міжнародний адміністративний механізм, міжнародно-правовий механізм.

Зауважимо, що у випадку з Каталонією застосування механізму визнання або невизнання незалежності автономії від Іспанії було виграшним для Мадрида. Сербії ж не вдалося відновити контроль над Косово, оскільки станом на листопад 2018 р. 114 держав світу визнали незалежність Косово. Вищезгаданий механізм є чи не найважливішим серед міжнародно-політичних механізмів протидії сепаратизму, адже наслідки його застосування безпосередньо впливатимуть на подальше становлення чи занепад нового державного утворення. Як відомо, уряди приймають рішення про визнання чи невизнання певної держави, хоча на міжнародному рівні досі не було створено такої уніфікованої процедури [6]. Оскільки Косово проголосило свою незалежність в односторонньому порядку 17 лютого 2008 р., його слід розглядати як самопроголошену державу, що є частиною території Сербії, яка самовільно від неї від'єдналася та проголосила незалежність. Серед тих, хто не визнає існування суверенної Республіки Косово, є Україна, Греція, Іспанія, Боснія і Герцеговина та інші держави, які підтримують територіальну цілісність Республіки Сербія у міжнародно-визнаних кордонах. Зазначимо, що Косово вважають невід'ємною частиною Сербії ті держави, які борються із сепаратизмом у своїх регіонах.

Республіка Сербія не визнає незалежності Косово і не має наміру цього робити найближчим часом. Белград неодноразово намагався з'ясувати, чому світова спільнота визнає суверенність Республіки Косово, але й водночас не підтримує незалежність таких самопроголошених держав як Абхазія та Південна Осетія. Відстоюючи свою позицію, Сербія апелює до принципу територіальної цілісності держави, а прихильники суверенного Косово посилаються на право націй на самовизначення, яким володіють усі нації. Проте кожен етнос, що прагне створити власну державу, повинен спершу перетворитися на націю та мати високий рівень національної свідомості. Сьогодні існуванню суверенної Республіки Косово стоїть на заваді й міжетнічний розкол, який все більше поглиблюється між албанцями та сербами.

На нашу думку, проголошення незалежності Косово суперечить принципу територіальної цілісності держави. Цей акт не підпадає під право націй на самовизначення, оскільки в албанської нації вже є своя держава – Албанія; таким чином, це друга албанська держава.

У 1996 р. розпочалася радикалізація сепаратистського руху у Косово та перехід у відкриту громадянську війну між «Армією звільнення Косово» й албанськими військовими частин, з однієї сторони, та сербсько-югославських – з іншої. Це призвело до виїзду з провінції близько 500 тис. албанців. Для відновлення миру у регіоні Косово передали під контроль військ НАТО та тимчасової місії ООН у Косово (англ. United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, далі – УНМІК) 12 червня 1999 р. відповідно до Резолюції Ради Безпеки ООН № 1244 [5]. Такі дії міжнародного співтовариства доцільно трактувати як застосування механізму залучення миротворчих сил ООН та сил НАТО. Зазначимо, що 26 вересня 2001 р. Європейський Союз та НАТО завершили операцію «Essential Harvest» із розброснення албанських бойовиків у Косово. Проте «Армія звільнення Косово», яку трансформували у «Корпус захисту Косово», вирішила здобути незалежність для провінції за допомогою силових методів, зокрема репресій проти сербів, які масово покидали Косово. Також було зруйновано чимало сербських культурних та історичних пам'яток. У 2006 р. розпочалося скорочення місії ООН. Від тоді Сили законності, правопорядку та жандармерії ЄС у Косово (EULEX) отримали повноваження здійснювати контроль за підтриманням миру та стабільності у регіоні.

Механізм залучення миротворчих сил ООН та сил НАТО був безпосередньо пов'язаний із міжнародним адміністративним механізмом протидії сепаратизму. Окрім УНМІК, ООН відрядила до Косово Спеціального представника Генерального секретаря Організації Б. Кушнера, який контролював усі процеси управління провінцією й використовував міжнародний адміністративний механізм. Так, згідно з його розпорядженням «Про структуру спільної тимчасової адміністрації у Косово» від 14 січня 2000 р., було створено тимчасову адміністративну раду, яка стала наступницею перехідної ради. Також було заплановано ліквідацію / розпуск судових та адміністративних структур косоварів. У березні 2000 р. за сприяння УНМІК відбулися перші муніципальні вибори. Однак діяльність Б. Кушнера у Косово була упередженою по відношенню до сербів, які проживали у Косово, адже не існувало жодних гарантій захисту їхніх прав. Свідченням цього, наприклад, є розпорядження Спеціального представника Генерального секретаря ООН у Косово «Про пільги для косовських інвалідів війни і для родичів тих осіб, які загинули в результаті

збройного конфлікту в Косово». Користуватися пільгами, передбаченими вищезгаданим розпорядженням, могли лише члени «Армії звільнення Косово» та цивільне албанське населення. Крім того, Б. Кушнер визначив кількість та назви муніципалітетів Косово й створив тимчасову конституцію автономії. Таким чином, Спеціальний представник Генерального секретаря ООН у Косово своїми діями допомагав косоварам відділитися від Сербії.

Після самопроголошення незалежності Косово 17 лютого 2008 р. Республіка Сербія неодноразово зверталася до Міжнародного суду ООН, щоб відновити поширення сербського суверенітету на території провінції. Однак 22 липня 2010 р. Міжнародний суд прийняв рішення про легітимність одностороннього проголошення незалежності Косово, оскільки міжнародне право не містить будь-якої відомої заборони на проголошення незалежності. У такий спосіб було застосовано міжнародно-правовий механізм, який жодним чином не протидіяв сепаратизму, а лише сприяв посиленню дезінтеграційних процесів у регіоні та становленню Косово як самостійної держави. Заклики до визнання незалежності Косово вважали цілком прийнятними і країн, які не бажали так чинити, зокрема Грецію, Кіпр, Іспанію, Румунію та Словенію, прем'єр-міністр Косово Х. Тачі звинувачував у порушенні норм міжнародного права.

Російська Федерація підтримує Сербію у її спробах повернути Косово. Декілька разів Росія блокувала присутність делегації Косово на Генеральній Асамблеї ООН, зокрема напередодні завершення слухань у Міжнародному Суді щодо позову Сербської Республіки. Також частково визнаній республіці відмовили у прийнятті до ЮНЕСКО як повноправного члена організації, бо не було достатньої кількості голосів на користь такого рішення.

Зауважимо, що міжнародно-політичні та національні механізми протидії сепаратизму, які були застосовані у Косово, також слід розглядати як і механізми забезпечення стабільності та безпеки у регіоні. Адже світова спільнота була глибоко занепокоєна кривавими подіями, які відбувалися у вищезгаданій сербській провінції. Хоча існує чимало підстав для того, щоб звинувачувати ООН, НАТО та провідні держави світу у координації дій щодо реалізації плану розпаду СФРЮ та підтримці становлення Косово як суверенної держави. Тобто на міжнародному рівні відбувалася не протидія сепаратизму у Косово,

а його заохочення, підживлення. Дослідження автора статті показали, що головні актори міжнародних відносин засуджують будь-які дезинтеграційні настрої в інших регіонах нашого континенту, зокрема у Північній, Західній та Південній Європі, підтримуючи територіальну цілісність держав та непорушність існуючих кордонів. США зацікавлені у збереженні свого впливу на Боснію і Герцеговину та послабленні російського впливу на Республіку Сербія.

Зазначимо, що на Балканському півострові, окрім сепаратистських тенденцій, поширеною є концепція створення «Великої Албанії». Ця паналбанська ідея передбачає возз'єднання усіх територій, де проживає албанський етнос. Окремі регіони Македонії, Чорногорії, область Епір в Греції та Косово повинні ввійти до складу «Великої Албанії». Однак деякі експерти албанського походження сумніваються в існуванні реальної можливості реалізувати вищезгадану концепцію тому, що Албанія не є достатньо сильною та впливовою державою, щоб втілити у життя такий задум. Водночас об'єднання Косово з Албанією могло б вирішити чимало проблем, з якими стикнулася частково визнана республіка. На думку політиків з Приштини, процес інтеграції вже розпочався, і немає жодних причин для перешкоджання злиттю двох албанських держав, оскільки тоді з'явиться нагода побороти економічну кризу та соціальне напруження.

Боснія і Герцеговина є державою, яку важко назвати суверенною, оскільки у країні панує політична криза та взаємна недовіра між боснійцями, сербами та хорватами, й на її території знаходяться миротворчі сили ООН. Існування округу Брчко з його особливим міжнародно-правовим статусом та двох «етентетів» (Республіки Сербської та Федерації Боснії і Герцеговини) стоїть на заваді цілісності Боснії і Герцеговини як суб'єкта міжнародних відносин [2].

Зауважимо, що Боснія і Герцеговина проголосила незалежність від СФРЮ 17 квітня 1992 р. Дезінтеграційні процеси у державі робили її слабкою, не здатною протидіяти внутрішнім та зовнішнім загрозам національній безпеці. Нездатність побороти сепаратизм самостійно після появи самопроголошених республік Герцег-Босна 27 квітня 1991 р. та Республіки Сербської 28 лютого 1992 р., а також суперечки через правовий статус Брчко, змусили Сараєво звернутися по допомогу до міжнародної спільноти.

Міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у Боснії і Герцеговині. Застосу-

вання механізму невизнання незалежності Республіки Сербської та Хорватської республіки Герцег-Босна, які не були визнані жодною державою світу, дало змогу зберегти територіальну цілісність Боснії і Герцеговини. Однак зазначимо, що Сербія та Республіка Сербська Країна підтримували лідерів самопроголошеної Республіки Сербської. Більш того, Белград мав намір об'єднати Республіку Сербську та Республіку Сербська Країна в Західно-Сербську Федерацію. Боснійські хорвати ж планували у майбутньому ввійти до складу Хорватії.

Міжнародно-правові механізми були застосовані в окрузі Брчко, щоб припинити суперечки між Республікою Сербською та Федерацією Боснії і Герцеговини за контроль над регіоном. Обидві сторони конфлікту прагнули заволодіти невеликим містом Брчко, адже воно слугувало стратегічним вузлом шляхів сполучення й розділяло країну на дві частини. Питання статусу Брчко обговорювали на мирних переговорах 1-21 листопада 1995 р. у Дейтоні, США.

На Арбітражну комісію було покладено обов'язки зі встановлення лінії розмежування між Республікою Сербською та Федерацією Боснії і Герцеговини. Однак свої повноваження Комісія значно перевищила, коли визначила політичний статус району, створила інститут міжнародного контролера (англ. Supervisor) в окрузі Брчко та здійснила фактичний розподіл території Республіки Сербської на дві частини. Округ Брчко став автономною одиницею Боснії і Герцеговини відповідно до рішення Арбітражного трибуналу, прийнятого 8 березня 1999 р. Зазначимо, що вперше проект розподілу території Боснії і Герцеговини з урахуванням етнічного складу населення було виголошено на Міжнародній мирній конференції з колишньої Югославії у 1992 р., де було запропоновано «план Кутельєро», який так і не вдалося реалізувати [3].

Усі конфлікти на Балканському півострові характеризувалися надзвичайною жорстокістю, величезною кількістю жертв та біженців. Війна у Боснії і Герцеговині не стала виключенням. Різанину у Сребрениці 13-22 липня 1995 р. називають одним із наймасштабніших військових злочинів сучасної Європи. Тоді боснійські серби вбили близько 8 тис. чоловіків та хлопчиків, які були мусульманами. Гаазький трибунал звинуватив військовокомандувачів армії Республіки Сербської Р. Кристича, В. Благоєвича, Д. Йокича, Л. Беєра та В. Поповича у спланованих масових

вбивствах боснійців. У лютому 2007 р. Міжнародний суд також прийняв рішення про визнання різанини у Сребрениці геноцидом.

Оскільки шляхом переговорів впродовж років не вдавалося відновити мир у Боснії і Герцеговині, виникла необхідність застосування механізму залучення миротворчих сил ООН та сил НАТО. Протягом лютого 1992 р. – березня 1995 р. Охоронні сили Організації Об'єднаних Націй спостерігали за ситуацією у країні, згодом їхні повноваження перейняли Сили превентивного розгортання ООН. За дотриманням Дейтонської мирної угоди стежила Адміністрація Високого представника ООН.

Інтервенцію сил НАТО спровокувала загроза нападів з боку армії Республіки Сербської на мирне населення та представників ООН. Збройні сили Північноатлантичного альянсу здійснили низку операцій задля знешкодження сербських бойовиків, зокрема операції «Обдумана сила» (англ. «Deliberate Force») та «Повітряний моніторинг» (англ. «Sky Monitor») [11]. Сили НАТО також здійснювали нагляд за повітряними простором Боснії і Герцеговини та створювали умови для забезпечення безпечних польотів для цивільного населення.

Хорватії вдалося покласти край сепаратизму, що процвітав у деяких районах її території. Республіка Сербська Країна існувала у цій балканській державі впродовж 1991–1995 рр., зараз уряд самопроголошеної республіки перебуває у вигнанні. Вищезгаданий конфлікт був міжнаціональним та міжрелігійним зіткненням православних сербів та католиків-хорватів.

Національні механізми протидії сепаратизму у Хорватії. Після початку кривавої міжетнічної війни у Хорватії керівництво держави було змушене вдатися до застосування силових механізмів протидії сепаратизму задля відновлення миру та стабільності у країні. Операції «Блискавка» та «Буря» стали найуспішнішими для хорватської армії. Операцію «Блискавка» провели 1-3 травня 1995 р., щоб визволити від сербських повстанців території Сербської Автономної Області Західна Славонія. Внаслідок бойових дій загинула велика кількість мирного населення, близько 1500 сербських військових потрапили у полон і понад 15 тис. етнічних сербів покинули свої рідні землі. Великомасштабна операція «Буря» 4-7 серпня 1995 р. мала історичне значення для завершення війни за незалежність Хорватії. За 4 дні хорватській армії вдалося відновити державний суверенітет на усіх

територіях, захоплених сербами, окрім Східної Славонії. Хорвати святкують 5 серпня День перемоги та вшановують пам'ять захисників своєї Батьківщини. Таким чином, блискуче здійснення операції «Буря» є свідченням того, що цілком можливими є повернення втрачених через окупацію територій та їх подальша реінтеграція.

Адміністративно-управлінські механізми протидії сепаратизму особливо активно застосувала хорватська влада після припинення вогню у 1992 р. Тогочасна адміністративна реформа передбачала виділення двох автономних регіонів для сербського населення Країни, однак ці зміни жодним чином не вплинули на продовження боротьби сербів за незалежність. Крім того, ще наприкінці 1991 р. з метою подолання наслідків сербського повстання у Хорватії свою діяльність розпочав уряд національного порятунку. За рік йому вдалося відбудувати економіку, значно покращити основні промислові та сільськогосподарські показники, а також ефективно керувати державними підприємствами та заохотити місцевих бізнесменів поповнювати бюджет держави.

Внаслідок війни території самопроголошеної Республіки Сербська Країна мали розірвані торговельні зв'язки з Хорватією. Високий рівень безробіття серед населення, наявність обмежених природних ресурсів, практично зруйноване сільське господарство активізували застосування фінансових механізмів протидії сепаратизму у Країні. Сербські повстанці самі спровокували кризову ситуацію, у якій опинилися. Тому вони й надалі розраховували на допомогу Белграда та інших союзників. І оскільки сподівання С. Мілошевича стосовно Республіки Сербська Країна не справилися, Сербія сама прагнула припинити політичний та економічний протекторат хорватських сербів.

Своєчасне застосування інформаційних механізмів протидії сепаратизму у Хорватії могло б попередити початок війни 1991–1995 рр. Натомість велася інформаційна війна проти хорватської еліти та державної влади, яку звинувачували в утисках сербського населення. Хоча жодна політична партія у Хорватії не виступала за відокремлення Республіки Сербська Країна від своєї держави-суверена. Тобто велася дезінформація населення та штучно створювалися анти-сербські настрої [4].

Правові механізми були застосовані під час переговорного процесу урядом Хорватії та керівництвом хорватських сербів під час переговорного процесу про нормалізацію ситуації у державі. За підтримки місії ООН сторони кон-

флікту досягли консенсусу та 12 листопада 1995 р. підписали Ердутську угоду про статус Східної Славонії, Барані і Західного Срема. Договір передбачав мирне закінчення війни у країні та початок реінтеграції повернених під хорватську юрисдикцію територій.

Міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у Хорватії. Республіка Сербська Країна не була офіційно визнаною жодною державою світу чи міжнародною організацією, незважаючи на підтримку з боку Сербії, Росії, Греції та Румунії. Таким чином, у Хорватії було вдало застосовано механізм невизнання незалежності нового державного утворення.

Чисельні людські втрати, поява тисячі вимушених переселенців та безліч зруйнованих хорватських міст стали наслідками війни між сербськими повстанцями, які боролися за суверенність Республіки Сербська Країна за підтримки Белграда, та хорватською армією, що захищала державну територію. Міжнародна спільнота втрутилася у переговорний процес між сторонами конфлікту й було застосовано низку міжнародно-правових механізмів протидії сепаратизму. У січні 1992 р. Президент Хорватії Ф. Туджман та Президент Сербії С. Мілошевич підписали угоду про припинення вогню. Це дало змогу розпочати здійснення мирного плану ООН, запропонованого С. Венсом. Відповідно до плану, території проживання сербів опинилися під протекторатом ООН, Югославська Народна Армія повинна була покинути Хорватію, а біженці – отримати дозвіл на повернення до своїх будинків. Задум Венса вдалося реалізувати лише частково, оскільки багато югославських солдатів залишилися у Країні, маючи у своєму розпорядженні великі арсенали зброї. Переселенці також не змогли повернутися на рідні землі.

Злочини проти людства, які вчиняли обидві ворогуючі сторони впродовж війни у Хорватії 1991–1995 рр., не могли залишатися безкарними. Тому Міжнародний кримінальний суд у Гаазі працював над обвинувальним висновком щодо військових злочинів, що мали висунути проти Президента Хорватії Ф. Туджмана, однак він помер у 1999 р. Хорватські офіцери, які брали участь в операції «Блискавка», також повинні були постати перед Гаазьким трибуналом. Притягнути до відповідальності міжнародне співтовариство прагнуло й керівників Республіки Сербська Країна, з вини яких було вбито сотні хорватських військових та цивільних осіб. Наприклад, лідер сербських повстанців Мілан

Мартич публічно визнав, що відповідно до його наказу було здійснено ракетний обстріл Загреба 2-3 травня 1995 р.

Механізм залучення миротворчих сил ООН відіграв важливу роль у відновленні миру у Хорватії, адже представники Організації Об'єднаних Націй брали активну участь у переговорах між хорватською владою та сербськими повстанцями. Відповідно до Резолюції 743 Ради Безпеки ООН 21 лютого 1992 р., було створено Охоронні сили ООН (скор. COOH, англ. United Nations Protection Forces, скор. UNPROFOR), які 31 березня 1995 р. було реструктуризовано у Сили превентивного розгортання ООН (скор. OOH-VД, англ. United Nations Confidence Restoration Operation, скор. UNCRO). Миротворчі сили та спостерігачі під час своєї місії у Хорватії знаходилися у контрольованих сербами Західній Славонії, Країні, Східній Славонії та на Превлакському півострові. До основних повноважень Сил превентивного розгортання ООН належали: моніторинг за дотриманням Угоди про припинення вогню від 29 березня 1994 р., Економічної угоди від 2 грудня 1994 р., відповідних Резолюцій Ради Безпеки ООН та роззброєнням Превлакського півострова [10]. Крім того, миротворчі сили були покликані створити усі необхідні умови для територіальної цілісності Хорватії та забезпечувати безпеку і захист прав населення. Мандат UNCRO закінчився 15 січня 1996 р. після створення Тимчасової адміністрації ООН для Східної Славонії, Барані і Західного Срему, яка виконувала завдання, пов'язані з поверненням біженців, демілітаризацією вищезазначених регіонів та проведенням у них виборів. Лише 15 січня 1998 р. Тимчасова адміністрація ООН передала повноваження хорватській владі. Цей день ознаменував собою завершення процесу реінтеграції Хорватії.

Висновки.

Отже, сьогодні проблема взаємовідносин між різними народами на Балканському півострові досі залишається дуже складною та напруженою. Тому міжнародна спільнота зобов'язалася виконати надзвичайно важливе завдання: утримати сторони конфлікту від будь-яких військових дій; забезпечити права сербів, албанців, хорватів та боснійців на території Балкан; попередити виникнення самопроголошених держав у світі внаслідок ефекту доміно. Безсумнівною залишається той факт, що здобуття незалежності Косово 17 лютого 2008 р. вплинуло на сучасну систему міжнародних відносин.

Застосування міжнародно-правових та національних механізмів протидії сепаратизму дало змогу зберегти територіальна цілісність Хорватії та Боснії і Герцеговини, забезпечити непорушність державних кордонів та відновити мир у регіоні. Однак методи, які використовували під час війн та військових операцій на Балканах у 90-х рр. ХХ ст., були надто радикальними, а ООН розглядає такі жорстокі та неправомірні дії сербської, хорватської та боснійської армії як злочини проти людства, що забрали тисячі життів цивільного населення.

Зауважимо, що Хорватія приєдналася до Європейського Союзу 1 липня 2013 р., Сербія є країною-кандидатом на вступ до ЄС, а Боснію і Герцеговину та Косово визнано потенційними кандидатами. Також Хорватія входить до НАТО з 1 квітня 2009 р. Сербія, яка є членом програми Партнерства заради миру з грудня 2006 р., співпрацює з Альянсом в рамках програми індивідуального партнерства з Організацією. На нашу думку, міжнародне співробітництво на рівні Євросоюзу та НАТО має допомогти остаточно

нормалізувати ситуацію на Балканському півострові, посприяти припиненню усіх міжетнічних конфліктів.

Досвід Балканських держав з протидії сепаратизму буде корисним для України та інших держав світу, які зіткнулися з таким небезпечним явищем як сепаратизм. Якщо людські життя цінують більше, ніж можливість реалізувати національні інтереси та збільшити державну територію, укладення мирних договорів є одним із найкращих способів припинення ворожнечі між різними народами. Зокрема, Дейтонська мирна угода створила дуже складну модель держави та державного устрою, що є унікальними, адже їх реалізація призвела до створення двох «етентетів»: Республіки Сербської та Федерації Боснії і Герцеговини, а також округу Брчко після завершення міжнародного арбітражу. Тому важливою є протидія сепаратизму не лише на державному рівні, а й на міжнародному, оскільки згуртоване світове співтовариство може дати відсіч різноманітним загрозам міжнародній безпеці.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Балдинюк О. В. Захист уразливих груп населення під час громадянської війни в Боснії і Герцоговині та в Хорватії в рамках миротворчого втручання ООН / О. В. Балдинюк // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2000. – Вип. 4. – С. 62-72.
2. Забара В. Боснія і Герцеговина: «міжнародний протекторат» чи «умовно-суверенна країна» / В. Забара // Гілея: науковий вісник. – 2013. – № 75. – С. 144-146.
3. Забара В. В. Формування внутрішніх кордонів у Боснії та Герцоговині в 1992–2000 рр.: від «плану Кутельєра» до міжнародного арбітражу щодо міста Брчко / В. В. Забара // Історія торгівлі, податків та мита. – 2013. – № 2. – С. 128-140.
4. Левченко О. Чому Хорватії вдалося: як країна повернула території після років окупації та гібридної війни / О. Левченко. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/08/4/7069423/>
5. Павленко О. Розвиток внутрішньополітичних процесів у Косово (1999–2017 рр.) / О. Павленко // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: міжвід. зб. наук. праць. – 2017. – Вип. 26. – С. 325-342.
6. Теленко О. Невизнані держави сучасного світу: сутність поняття та проблема визнання / О. Теленко // Гілея: науковий вісник. – 2016. – Вип. 105. – С. 314-318.
7. Шаран О. Національні та міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму в Іспанії (на прикладі Каталонії) / О. Шаран // Гілея: науковий вісник. – 2018. – Вип. 134. – С. 386-392.
8. Шаран О. Чинники сепаратизму у Косово / О. Шаран // Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право: зб. наук. праць VII щорічної міжнародно-наукової конференції (м. Львів, 7.03.2017). – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2017. – С. 75-82.
9. Armatta J. Twilight of impunity: the war crimes trial of Slobodan Milosevic / J. Armatta. – Durham, NC: Duke University Press, 2010.
10. United Nations Confidence Restoration Operation UNCRO. – Retrieved from: <https://peacekeeping.un.org/mission/past/uncro.htm>
11. Visoka G. Peace figuration after international intervention: intentions, events and consequences of liberal peacebuilding / G. Visoka. – Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 2016.

REFERENCES

1. Baldyniuk, O.V. (2000). Zakhyst urazlyvykh hrup naselennia pid chas hromadianskoi viiny v Bosnii i Hertsehovyni ta v Khorvatii v ramkakh myrotvorchoho vtruchannia OON [Protection of vulnerable groups during the Civil War in Bosnia and Herzegovina and in Croatia within the framework of the United Nations peacekeeping intervention]. *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy*, 4, 62-72 [in Ukrainian].
2. Zabara, V. (2013). Bosniia i Hertsehovyna: «mizhnarodnyi protektorat» czy «umovno-suverenna kraina» [Bosnia and Herzegovina: «international protectorate» or «conditionally sovereign country»]. *Hileya: naukovyi visnyk*, 75, 144-146 [in Ukrainian].
3. Zabara, V. (2013). Formuvannia vnutrishnikh kordoniv u Bosnii i Hertsehovyni v 1992–2000 rr.: vid «planu Kuteliero» do mizhnarodnoho arbitrazhu shchodo mista Brčko [Formation of internal borders in Bosnia and Herzegovina in 1992–2000: from the «Cautelero plan» to international arbitration in relation to the city of Brcko]. *Istoriia torhivli, podatktiv ta myta*, 2, 128-140 [in Ukrainian].
4. Levchenko, O. *Chomu Khorvatii vdalosia: yak kraina povernula terytorii pislia rokiv okupatsii ta hibrydnoi viiny* [Why did Croatia succeed: how the country returned the territories after years of occupation and hybrid war]. Retrieved from: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/08/4/7069423/> [in Ukrainian].
5. Pavlenko, O. (2017). Rozvytok vnutrishniopolitychnykh protsesiv u Kosovo (1999–2017 rr.) [Development of internal political processes in Kosovo (1999–2017)]. *Mizhnarodni zvyazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky: mizhvid. zb. nauk. prats*, 26, 325-342.
6. Telenko, O. (2016). Nevyznani derzhavy suchasnoho svitu: sutnist poniattia ta problema vyznannia [Unrecognized states of the modern world: the essence of the concept and the problem of recognition]. *Hileya: naukovyi visnyk*, 105, 314-318 [in Ukrainian].
7. Sharan, O. (2018). Natsionalni ta mizhnarodno-politichni mekhanizmy protydii separatyzzmu v Ispanii (na prykladi Katalonii) [National and international political mechanisms of suppression of separatism in Spain (exemplified by Catalonia)]. *Hileya: naukovyi visnyk. Zbirnyk naukovykh prats, Kyiv*, 134, 386-392 [in Ukrainian].
8. Sharan, O. (2017). Chynnyky separatyzzmu u Kosovo [The factors of separatism in Kosovo]. *Suchasni tendentsii mizhnarodnykh vidnosyn: polityka, ekonomika, pravo: zb. nauk. prats VII shchorichnoi mizhnarodno-naukovoii konferentsii*, Lviv, 75-82 [in Ukrainian].
9. Armatta, J. (2010). *Twilight of impunity: the war crimes trial of Slobodan Milosevic*. Durham, NC: Duke University Press.
10. *United Nations Confidence Restoration Operation UNCRO*. Retrieve from: <https://peacekeeping.un.org/mission/past/uncro.htm>
11. Visoka, G. (2016). *Peace figuration after international intervention: intentions, events and consequences of liberal peacebuilding*. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge.

Ольга Василівна Шаран

Аспірантка

Львівський національний університет ім. Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 19**Olha Sharan**

Postgraduate student

Ivan Franko National University of Lviv
19, Sichovykh Striltsiv Str., Lviv, 79000, UkraineEmail: olyasharan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0651-1667

Цитування: Шаран О.В. Національні та міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у Балканських державах / О.В. Шаран // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22, № 1. – С. 68-77.

Citation: Sharan, O.V. (2019). National and international political mechanisms of suppression of separatism in the Balkan states. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22(1), 68-77.

Стаття надійшла / Article arrived: 13.12.2018

Схвалено до друку / Accepted: 14.01.2019